

Tomasz Krzemiński

"Tajemnice codzienności : kultura ludowa i jej pogranicza od Kujaw do Bałtyku (1850–1950)", red. Hubert Czachowski, Hanna M. Łopatyńska", Toruń 2010 : [recenzja]

Acta Cassubiana 13, 406-408

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Tomasz Krzemiński

***Tajemnice codzienności. Kultura ludowa
i jej pogranicza od Kujaw do Bałtyku (1850–1950),***

**red. Hubert Czachowski, Hanna M. Łopatyńska,
wyd. Muzeum Etnograficzne im. Marii Znamierowskiej-Prüfferowej
w Toruniu, Toruń 2010, ss. 231**

W 2009 roku toruńskie Muzeum Etnograficzne im. Marii Znamierowskiej-Prüfferowej obchodziło jubileusz półwiecza działalności. Z tej okazji przygotowano wystawę stałą zatytułowaną: „Tajemnice codzienności. Kultura ludowa i jej pogranicza od Kujaw do Bałtyku (1850–1950)”. Ekspozycja łączy w udany sposób tradycyjny przekaz muzealny z interesującą, multimedialną oprawą. Jest to godne polecenia wydarzenie kulturalne, zaliczające się do najnowocześniejszych wystaw etnograficznych w kraju. Rok po inauguracji ekspozycji ukazała się, w pełni do niej nawiązująca pod względem formy, publikacja. Książka według słów jej autorów – pracowników Muzeum – łączy w sobie cechy trzech tradycyjnych wydawnictw: katalogu wystawy, albumu prezentującego najwartościowsze eksponaty oraz monografii naukowej¹. I rzeczywiście w ręce czytelnika trafiło dzieło bardzo ciekawe, z którego dowiedzieć się można podstawowych wiadomości dotyczących kultury ludowej Kujaw, Pałuk, Ziemi Chełmińskiej, Dobrzyńskiej, Michałowskiej i Lubawskiej, Kaszub, Kociewia, Powiśla, Borów Tucholskich oraz Żuław.

Książka podzielona jest na osiem działów nawiązujących do ekspozycji muzealnej, w których zaprezentowano i krótko scharakteryzowano czynniki determinujące codzienność ludności tych ziem na przestrzeni omawianego stulecia. W pierwszym z nich, noszącym tytuł *Natura i historia*, przybliżony został wpływ sytuacji politycznej i gospodarczej oraz środowiska naturalnego na codzienne zachowania ludności. Opisy ubiorów, higieny, odżywiania się i leczenia ludowego znalazły swe miejsce w rozdziale *Bliskie ciało*. Prezentacja obrzędowości i funk-

¹ *Tajemnice codzienności. Kultura ludowa i jej pogranicza od Kujaw do Bałtyku (1850–1950)*, red. H. Czachowski, H. Łopatyńska, Toruń 2010, s. 10.

cjonowania jednostki w społeczności wiejskiej od narodzin do śmierci jest tematem części pt. *Rytm życia*. W rozdziale *Praca* scharakteryzowano trudy jej wykonywania oraz warunki i rodzaje tego podstawowego wycinka ówczesnej codzienności. Kolejna część nosi tytuł *Jak świętowano i w co wierzono*; opisuje ona cykl doroczny i religijność ludową z wyszczególnieniem oryginalnych zwyczajów występujących na omawianym terenie (np. zwyczaj „ścinania kani”). Kolejne trzy rozdziały *W wolnym czasie*, *Nowe horyzonty* i *Poszukiwanie piękna* prezentują sposoby spędzania wolnego czasu, elementu codzienności, który był jednym z wyników procesu modernizacji. Znaleźć tu można także krótkie charakterystyki podstawowych czynników wpływających na rozwój świadomości, umysłowości i estetyki.

Wszystkie części wydawnictwa są bogato ilustrowane ciekawym materiałem ikonograficznym. Jest on przy tym urozmaicony i obok doskonałych pod względem formy fotografii eksponatów muzealnych znalazły się tu również zdjęcia archiwalne (m.in. przedstawiające różnego rodzaju uroczystości rodzinne). Poza tym na kartach prezentowanego dzieła odnaleźć można reprodukcje dawnych rycin i pocztówek, co przybliży niegdysiejszy krajobraz kulturowy regionu, a także archiwalne plany geodezyjne wsi i majątków ziemskich oraz fotokopie dokumentów archiwalnych, listów, dawnych reklam itp. Wszystkie ilustracje zostały opatrzone czytelnymi wyjaśnieniami i komentarzami. Doskonale pod względem technicznym przygotowana i merytorycznie dobrana ikonografia stanowi osnowę prezentowanego wykładu. Ilustracje, dzięki którym wydawnictwo uzyskuje cechy albumu, posiadają przy tym wielką wartość poznawczą, pozwalającą czytelnikowi na zapoznanie się z najważniejszymi cechami dawnej kultury materialnej, a także z istotnymi elementami obyczajowości mieszkańców omawianych ziem. Na uwagę zasługują umieszczone w książce mapy, które wyjaśniają zarówno złożoność podziałów etnograficznych, jak i skomplikowane przekształcenia administracyjno-polityczne na przestrzeni lat 1850–1950. Publikację zamyka obszerna bibliografia, w której obok literatury etnograficznej bogato reprezentowane jest także regionalne piśarstwo historyczne.

Zawarte w książce informacje stanowią podsumowanie dotychczasowych badań etnograficznych dla Pomorza Nadwiślańskiego, Kujaw i graniczących z nimi ziem. Skupiały się one przede wszystkim nad poznaniem kultury ludowej, mentalności i szeroko pojętej świadomości ludności polskiej. I to właśnie Polacy-katolicy stali się głównym bohaterem wystawy i towarzyszącej jej książki. Mankamentem publikacji jest zatem marginalizacja zagadnień związanych z historią innych grup etnicznych, narodowych i religijnych, zamieszkujących opisywane ziemie. Ich obecność jest jedynie zasygnalizowana kilkoma wzmiankami. Na kartach wydawnictwa nie istnieją prawie Niemcy-protestanci, którzy stanowili na omawianym terenie, przez większość interesującego nas okresu, znaczący odsetek populacji. Wprawdzie głównym zamiarem autorów wystawy i publikacji była chęć zaprezentowania kultury wiejskiej i małomiasteczkowej, w której dominowali Polacy,

lecz ważną rolę odgrywali tam również przedstawiciele narodowości niemieckiej oraz – szczególnie po wschodniej stronie kordonu zaborczego – żydowskiej. W okresie zaborów, w odniesieniu do ziem znajdujących się pod panowaniem pruskim, modernizacja sprzyjała procesowi akulturacji i asymilacji ludności polskiej. Codzienne kontakty przedstawicieli odmiennych narodowości z pewnością temu sprzyjały. Tendencjom tym przeciwstawiała się rozwinięta na tym terenie prasa polska, która od końca XIX wieku systematycznie i masowo trafiała pod „wiejską strzechę”. Z pewnością tytuły takie jak pelpliński „Pielgrzym” czy wydawana przez Wiktora Kulerskiego „Gazeta Grudziądzka”, z ich licznymi dodatkami tematycznymi, wpływały znacząco na rozszerzanie horyzontów myślowych ówczesnych mieszkańców omawianego regionu i kształtowanie ich świadomości, mentalności i umysłowości. Szkoda, że w prezentowanym wydawnictwie nie znalazły się żadne uwagi dotyczące roli ówczesnej prasy. Pewien niedosyt jest również odczuwalny w odniesieniu do wpływu II wojny światowej i okresu powojennych przeobrażeń społecznych na codzienność mieszkańców regionu. Wydarzenia te położyły kres wielu czynnikom żywo oddziałującym od stuleci na kulturę ludową. Zaliczyć do nich można chociażby likwidację mniejszości żydowskiej, powojenne wysiedlenie Niemców, zanik warstwy ziemiańskiej czy przeprowadzenie powszechnej reformy rolnej, eliminującej istniejące np. grupy dawnych robotników folwarcznych. Sprawy te nie znalazły odzwierciedlenia w prezentowanym wydawnictwie. Zdecydowana większość ilustracji odnosi się również do okresu sprzed wybuchu II wojny światowej i to raczej rok 1939, a nie 1950, zdaje się być pod tym względem cezurą wyznaczającą koniec omawianego okresu. Szkoda, że w prezentowanej publikacji nie znalazło się choć kilka informacji na temat zasygnalizowanych powyżej problemów. Ich brak deformuje bowiem w pewien sposób rzeczywisty obraz przeszłości. Powyższe spostrzeżenia są refleksjami historyka nieposiadającego pogłębionej wiedzy na temat naukowego warsztatu etnograficznego, który po odwiedzeniu wystawy zapoznał się z odnoszącą się do niej książką. Mimo tych kilku krytycznych uwag prezentowana publikacja, wydana staraniem Muzeum Etnograficznego w Toruniu, stanowi bardzo ciekawą i ważną pozycję, której podstawowym zadaniem jest odkrywanie szerokiego gronu czytelników tytułowych „tajemnic codzienności”. Systematyzuje ona informacje dotyczące niedalekiej przeszłości, a częstokroć jakże odmiennej od współczesnej rzeczywistości minionej. Książka jest godnym polecenia kompendium wiedzy o kulturze ludowej ziem rozciągających się od Kujaw do Bałtyku.